

بررسی رابطه امید به آینده با سطح دینداری و پایگاه اجتماعی - اقتصادی در میان دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز

دانا کریمزاده

دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

dana.karimizadeh@ut.ac.ir

چکیده

هدف از اجرای این پژوهش بررسی رابطه بین امید به آینده با سطح دینداری و پایگاه اجتماعی - اقتصادی در میان دانشجویان مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران اهواز می باشد. برای اجرای این پژوهش علاوه بر مرور رویکردهای نظری، پیشینه مفصلی از تحقیقات صورت گرفته در این حوزه مرور و بررسی شده است. سپس با استفاده از روش تحقیق پیمایشی به گردآوری داده های تجربی پرداخته ایم. ابزار گردآوری داده ها در این پژوهش پرسشنامه از پیش آماده بوده و در این رابطه از پرسشنامه سنجش امیدواری اسنایدر، پرسشنامه دینداری گلاک و استارک و پرسشنامه محقق ساخته پایگاه اجتماعی - اقتصادی استفاده شد. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی دانشجویان دانشگاه چمران در دو مقطع تحصیلی کارشناسی و کارشناسی ارشد بود که جمعیت آنها ۱۱۰۷۱ می باشد و با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۱ نفر از آنها به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. داده های گردآوری شده با استفاده از برنامه (SPSS) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج نشان داد که بین امید به آینده با متغیرهای دینداری و پایگاه اجتماعی - اقتصادی رابطه معناداری وجود دارد، اما هیچ تفاوتی در میان دختران و پسران از لحاظ میزان امیدواری مشاهده نشد.

مقدمه

نگرانی و فشارهای روانی در سطح عمومی و احساس ناامنی اجتماعی - اقتصادی و سیاسی در جامعه ایران عصر حاضر کمتر از کشورهای جنگ و پیرامونی سایر نقاط دنیا نیست (منتظری و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۸۹، بی بی سی فارسی، ۱۳۹۶). واضح است که این معضل ها از مسائل مختلف اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و به ویژه اقتصادی نشئت می گیرد و پیامدهای آن را در سطوح مختلف اجتماعی، مانند خود کشی و طلاق و اعتیاد گرفته تا ترک تحصیل، مهاجرت و اعتراضات جمعی می توان مشاهده کرد که در میان اقشار مختلف جامعه دیده می شود. در مقابل اینها کشورهای پیشرفته تر از ابعاد مختلف، آنهایی اند که جامعه آنها دارای امید به زندگی به وضعیت سیاسی و اقتصادی کشورشان هستند. امیدواری یا ناامیدی نسبت به آینده در تمام اقشار مختلف جامعه مسئله ای بسیار مهم است، اما این مسئله در میان جوانان و به طور خاص در میان قشر دانشجو که خود مایه امید، آینده سازی و افتخار هر جامعه ای اند از اهمیت ویژه ای برخوردار است. از اینرو کسب دانش و آگاهی بیشتر از شاخص امید و عواملی که بر افزایش یا تضعیف آن اثر می گذارند، یکی از اولویت های پژوهشی پیرامون قشر محصل می باشد. امید یکی از شاخص های زندگی خوب است که ما را به جستجوی فردایی بهتر و می دارد و در گام برداشتن بر روی موانع و مشکلات سخت و استوار می کند. (Stotland 1969) جزو افرادی است که در زمینه امید نظر به میان آورده است. به عقیده وی امید و پیش بینی انتظار رسیدن به هدف، وجود احتمال بیشتر از صفر برای رسیدن به هدف است (محمدی، ۱۳۹۱: ۳۳). از اینرو امید یعنی موفقیت و آینده بهتر و عاملی برای زیستن. شاخص امید به آینده در میان دانشجویان از عوامل اساسی در پیشرفت تحصیلی و مسئولیت پذیری و برعکس فقدان آن عامل افت تحصیلی و شکست دانشجویان در رسیدن به مقصد است. میرزاییان و همکاران (۱۳۹۳) بیان می کنند که دانشجویان به دلیل شرایط خاص دانشجویی از جمله دوری از خانواده، وارد شدن به مجموعه ای

بزرگ و پرتنش، مشکلات اقتصادی، حجم زیاد دروس و رقابت های فشرده مستعد از دست دادن سلامت روانی و از جمله امیدواری خویش اند (به نقل از جعفری و افشانی، ۱۳۹۵: ۱۹۳). Snyder) گزارش می دهد که سطوح بالای امید در دانشجویان دانشگاه پیش بینی کننده معدل کل بالاتر، شانس بالاتر برای ادامه تحصیل و احتمال کمتر برای مشروط شدن بوده است. امید درک فرد را در رابطه با توانایی های گسترش مسیرها در جهت رسیدن به هدف و حفظ انگیزتگی تا رسیدن به هدف نشان می دهد (Snyder, Lopez et al 2003,) به نقل از عزیززاده اقدم، ۱۳۹۱: ۱۹۰). از اینرو دغدغه پژوهش حاضر اینست که در رابطه با شاخص امید به دو متغیر اساسی (سطح دینداری و پایگاه اجتماعی - اقتصادی) توجه کند تا روشن کند که چه میزان از تغییرات درجه امید به آینده را می توان با این متغیرها تبیین کرد.

بیان مسئله

شاخص امید از شاخص های مهم و بیانگر وضعیت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی هر جامعه ای است که در کنار شاخص های دیگری از جمله درآمد سرانه، تولید ناخالص ملی، میزان امکانات رفاهی و توسعه، شاخص سواد و غیره میانگین توسعه اجتماعی و انسانی جوامع را نشان میدهد و جایگاه هر جامعه ای را در رتبه بندی های جهانی تعیین می کند. Snyder) از بنیان گذاران نظریه امید و درمان مبتنی بر آن عقیده دارد که برای ایجاد امید دو نوع تفکر الزامی است: تفکر راهبردی(مسیر) و تفکر عامل. تفکر راهبردی یا مسیر جزء شاخصی امید و نشان دهنده ظرفیت و توان فرد برای خلق مسیر و تفکر عامل جزء انگیزشی امید است که فرد خود را برای استفاده از این مسیرها بر می انگیزد(Alexander & Onwuegbuxie 2007, به نقل از خرمایی و کمری، ۱۳۹۶: ۱۷). به عبارت دیگر از نظر اسنایدر موفقیت در کارهای چالش برانگیز مخصوصاً در حیطه تحصیلی اغلب نیازمند توانا بودن برای ایجاد چندین گذرگاه (مسیر) برای رسیدن به اهداف است(Feldman & Snyder 2005, به نقل از پیشین). علاوه بر این، یکی از زمینه های اصلی و مهم در به وجود آمدن احساس نشاط و شادی، وجود امید نسبت به خود، زندگی و آینده است. احساس اضطراب و نگرانی با عدم امید به آینده رابطه مستقیم دارد(کمپل ۱۹۸۱ به نقل از قدرتی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷). و در مقابل داشتن آرامش خاطر و رضایت، سطح قابل قبولی از وضعیت مالی مناسب و داشتن اعتقاد دینی به نظر می رسد که با داشتن امید رابطه مستقیم داشته باشد. یکی از معضلاتی که امروزه دانشجویان با آن مواجه اند و ناکارآمدی و سرخوردگی و ضعف عملکرد تحصیلی آنها را در پی خود آورده، نداشتن امید کافی آنها به آینده و نگرینستن به افق مبهمی است که در شرایط اقتصادی تورمی و شغلی کنونی کشور ایران برای آنها ایجاد شده است. گرچه همیشه انتظار بر اینست که قشر تحصیل کرده جزو پر شور و نشاط ترین افراد جامعه باشند و محیط دانشگاهی محیطی شاد، پویا و خلاق باشد، اما به نظر می رسد که این انتظار صرفاً در سطح یک خوش بینی ذهنی متوقف شده و واقعیت ها از چیز دیگری حکایت می کند. به عبارت دیگر نبود بازار کار کافی آن هم در شرایطی که دانشگاه ها در حجم زیادی دانشجویی می پذیرند و با آموزش و مدرکی نسبتاً ضعیف و غیراستاندارد روانه جامعه می کنند، به علاوه هزینه های گزاف تحصیلی در مقاطع مختلف و دانشگاه های مختلف که در طول این سالها به شکل فزاینده به سمت تجاری شدن رفته اند، در بسیاری از خانواده ها مشکلاتی ایجاد کرده است و علناً جز بخش کمی از جامعه که توان انطباق با این هزینه های تحصیلی را دارد، بخش اعظم آن را به شدت دچار سختی و ناامیدی کرده است به نحوی که می بینیم تعداد زیادی از دانشجویان در همان دوره تحصیلی نیز به مشاغل پاره وقت و با مزد کم روی می آورند تا بتوانند کمک خرج خود و خانواده هایشان باشند و اما خود همین کار در ایجاد تنش روحی و احساس محرومیت، نارضایتی و ناامیدی آنها می تواند نقش مخرب ایجاد کند و ناخواسته آنها را از پیگیری نقش دانشجویی و تحصیلی که مهمترین وظیفه آنهاست، بازدارد. (Friedenberg, 1963) می نویسد: احساس نارضایتی در فرد سبب می شود که فرد به نوعی انفصال و بی تفاوتی از موضوعات پیرامونش برسد. زیرا فردی که به احساس نارضایتی دچار است، خود را ناتوان تر از آن می بیند که بتواند تغییری در وضعیت خود و شرایط محیطی به وجود آورد و از همین رو احساس نارضایتی به کم اعتمادی و ناامیدی منجر

می شود (به نقل از بهاری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۹). به نظر می رسد که این وضعیت اگر همراه با نداشتن اعتقادی دینی باشد که فرد زندگی خود را با آن معنا و منسجم می کند، موجب تشدید و تسریع وضعیت ناامیدی در فرد بشود. با توجه به این دغدغه است که در این مقاله این پرسش مطرح شده که آیا امید به آینده در میان دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز با پایگاه اجتماعی - اقتصادی آنها، سطح دینداری آنها رابطه دارد یا خیر و نیز اینکه اگر رابطه دارد این ارتباط به چه اندازه است؟

ضرورت پژوهش

دلیل اینکه در رابطه با بررسی عوامل مرتبط با شاخص امید به دو متغیر دینداری و پایگاه اجتماعی - اقتصادی توجه شد، علاوه بر نقش دغدغه شخصی پژوهشگر با توجه به تجربه زیسته خودش، عوامل دیگری نیز نقش داشت. از جمله اینکه شاخص دینداری در طول تاریخ همیشه رکن اساسی زندگی جامعه ایرانی بوده است که بخش زیادی از فرهنگ و مناسک، حکمرانی و تعامل آنها چه در هنگام بلایا و مشکلات و چه در هنگام شادی و سرور را ذیل سایه خود گرفته است و به عبارت دیگر کسی که سعی دارد در رابطه با وضعیت این جامعه پژوهش بکند، اگر به ویژگی دینی این جامعه توجه نکند، بدون شک نخواهد توانست به اطلاعات کافی و درستی دست پیدا کند و لذا پژوهشی ناقص خواهد داشت. لازم به ذکر است که این مسئله در مورد اغلب جوامع دیگر نیز به همین شکل می باشد. به طور کلی محیط اجتماعی - فرهنگی با دین در تعامل بوده و بر همدیگر تأثیر می گذارند. دین غالباً می تواند عامل نیرومند و تعیین کننده ای در پدیده های اجتماعی باشد، به نهادها شکل بدهد، بر ارزش ها تأثیر بگذارد و روابط را هم تحت نفوذ بگیرد (Phil Zuckerman, 1384). به نقل از شعبانی و همکاران: (۱۳۹۴: ۵). (Harry Alpert) پژوهشگر دورکیمی چهار عملکرد عمده دین را از نظر دورکیم به عنوان نیروی اجتماعی انضباط بخش، انسجام بخش، حیات بخش و خوشبختی بخش طبقه بندی کرده است (کوزر، ۱۳۹۴: ۲۰۰). در حالت کلی عقاید مذهبی تأثیر مثبتی در معنادار کردن زندگی، رنج و شادی فرد دارند. اعمالی از قبیل توکل به خداوند، عبادت، زیارت و غیره می توانند از طریق ایجاد امید به جهانی دیگر و پذیرش تقدیر الهی، نگرش های مثبت را تقویت کنند و موجب آرامش خاطر درونی افراد در مواجهه با مشکلات شود.^۱ علاوه بر این دلیل توجه به رابطه متغیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی با امید، این پیش فرض است که معتقدیم انسان را نمی توان منفصل از کانتکس و موقعیتی که در آن رشد می کند مورد بررسی قرار داد و اگر قرار است به اطلاعاتی در مورد ویژگی شخصیتی، فکری و روحی و مادی کسی دست پیدا کنیم، ناچار از بررسی شرایط خانوادگی، فرهنگی و اقتصادی - اجتماعی ای هستیم که وی در آن زیست می کند، کما اینکه پژوهش های بسیاری هم در حوزه جامعه شناسی و روان شناسی این پیش فرض را اثبات کرده است.^۲ قشر دانشجویان و دانش آموز در اکثر کشورهای پیشرفته مهمترین بخش جامعه است. به همین شکل

^۱ . امید در تعالیم اسلامی هم جایگاه خاصی دارد، چنان که در آیات مختلف بدان اشاره می رود. برای مثال خداوند فرموده: چه کسی جز گمراهان از رحمت خدا ناامید می شوند (حجر، آیه ۵۶). هم چنین می فرماید: آنگاه که ناامیدی بر جانت پنجه افکند و رها نمی شوی، به من امیدوار باش (زمر، آیه ۵۳) (به نقل از شهابی اصل و همکاران، ۱۳۹۵).

^۲ . برای مثال (Pierre Bourdieu) یکی از کسانی است که به این مسئله توجه کرده و آنرا در مهمترین کتاب های وی مانند کتاب تمایز، نظریه کنش، وارثان و انسان دانشگاهی می توانیم به کرات مشاهده کنیم. بوردیو به طور کلی معرف هایی را که در میدان دانشگاه زمینه موفقیت، کسب امتیاز و بازتولید جایگاه کنشگران و حتی موضع گیری آنها در قبال مسائل مختلف می شود، بدین شکل دسته بندی می کند: ۱. مهمترین عوامل اجتماعی تعیین کننده فرصت های دسترسی به موقعیت های فعلی، یعنی عوامل تعیین کننده شکل گیری عادت واره و موفقیت آکادمیک، شامل سرمایه اقتصادی و مهمتر از همه سرمایه فرهنگی و اجتماعی موروثی؛ ۲. عوامل تعیین کننده تحصیلی که بازترجمان تحصیلی عوامل تعیین کننده پیشین است (سرمایه تحصیلی: شامل مدرسه محل تحصیل، موفقیت تحصیلی در تحصیلات متوسطه، محل تحصیل آموزش عالی؛ ۳. سرمایه قدرت آکادمیک؛ ۴. سرمایه قدرت علمی؛ ۵. سرمایه پرستیژ علمی، عضویت رسمی در محل اشتغال، برجستگی های علمی؛ ۶. سرمایه شهرت روشنفکری؛ ۷. سرمایه قدرت سیاسی یا اقتصادی؛ ۸. گرایش سیاسی در کلی ترین معنای آن و... (بوردیو، ۱۴۰۱: ۹۵). اینها عواملی اند که به طور کلی در میدان دانشگاه نقش پررنگی در موفقیت و دسته بندی افراد دارد و استراتژی ها، عادت واره و دغدغه های افراد (سرمایه مورد پسندشان) را تعیین می کند. می توان گفت ادعای بوردیو بازترجمان دیگری

آموزش عالی نیز به عنوان منبع اصلی تربیت نیروی انسانی ماهر و نیمه ماهر محسوب می شود و لذا تأثیر آن را در رشد و توسعه کشور بسیار مهم می شمارند (محمدی و همکاران، ۱۳۸۵). توجه به وضعیت دانشجوها و رضایتمندی آنان از زندگی شان گامی به سوی توسعه پایدار است که در دهه های اخیر مورد توجه روزافزون قرار گرفته است (صفدری و همکاران، ۱۳۸۹). آموزش عالی و آموزش و پرورش در کشورها ما هم هر ساله مبالغ هنگفتی از بودجه دولتی و مخارج خانواده ها را به خود اختصاص می دهد گرچه باز هم نسبت به کشورهای پیشرفته این رقم چشمگیر نباشد. از همین رو هر گونه افت تحصیلی و شکست در اهداف آموزش و تربیت نیروی کار متخصص، به منزله خسارت جبران ناپذیری هم از لحاظ اقتصادی و هم از لحاظ اجتماعی، فرهنگی و نیز زمانی، خواهد بود. از اینرو مهم است که تشخیص دهیم چه عواملی می تواند در این مسئله نقش داشته باشد تا بتوانیم در سیاستگذاری های مختلف آموزشی و اقتصادی و فرهنگی بدان توجه کنیم بدان امید که بهبود و بهره وری بیشتری در این رابطه حاصل شود.

مبانی نظری

تئوری امید اولین بار توسط استوتلند ارائه شد. او از ترکیب انتظار رسیدن به هدف و عوامل مؤثر بر آن چند قضیه استخراج کرد. وی در یکی از این قضایا می نویسد: هرچه احتمال دسترسی به هدف بیشتر باشد، تأثیر مثبت آن بر فرد بیشتر خواهد بود. منظور وی از تأثیر مثبت شامل چیزهایی چون لذت، رضایت مندی، خوشی و شور است. استوتلند بیان می کند که امید تنها از طریق تجارب فردی و از طریق تکرار نمونه های مشابه به دست نمی آید، بلکه تعامل و ارتباط با دیگران در بروز یأس و یا امید در زمینه های متعدد اجتماعی عامل تعیین کننده می باشد. طبق این نظریه، امید و ناامیدی می تواند رضایتمندی فرد از شرایط فردی و اجتماعی را مشروط نماید (بهاری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۹).

در نظریه امید اسنایدر (۲۰۰۲) این عقیده وجود دارد که سطوح امیدواری دانشجویان آنها را در انتخاب اهداف آموزشی و عملی هدایت می کند. در شرایطی که دانشجویان با موانعی در طول مسیرشان مواجه می شوند دانشجویان امیدوار بخصوص آنهاپی که قدرت راهیابی بالایی دارند، می توانند راهکارهای زیادی را برای رسیدن به هدف هایشان ترسیم کنند و راه های احتمالی را نیز برنامه ریزی کنند. حتی در مواردی که هدف مسدود می شود و آنرا به عنوان شکست تلقی می کنیم، افراد امیدوار اهداف مسدود شده را به عنوان چالشی می نگرند که باید از طریق راه های انتخابی دیگر بر آن غلبه کنند. اسنایدر و همکاران امید را مجموعه ای شناختی می دانند که بر اساس موفقیت ناشی از عوامل گوناگون (تصمیم های هدف دار) و مسیرها (گذرگاه های انتخاب شده برای نیل به اهداف) استوار است. بنابراین امید یا تفکر هدفدار از دو مؤلفه مرتبط به هم یعنی مسیرهای تفکر و منابع تفکر تشکیل شده است. مسیرهای تفکر انعکاس دهنده ظرفیت فرد برای تولید کانال های شناختی برای رسیدن به اهدافش است و منابع تفکر هم عبارتند از افکاری که افراد درباره توانایی ها و قابلیت هایشان برای عبور از مسیر برگزیده تعریف کرده اند تا به اهدافشان برسند (شهابی اصل و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۲). مندلر معتقد است که فردی که امید ندارد، متعاقب آن دچار افسردگی هم می شود. این وضعیت با این ادراک شروع می شود که مدام اتفاقات منفی رخ می دهند و یا اینکه اتفاقات مثبت رخ نمی دهند. حوادث منفی به عنوان موقعیت های شروع کننده ای عمل می کنند که افراد احساس ناامیدی کنند. فرد بر اثر ناامیدی به شدت غیرفعال شده و نمی تواند موقعیت خود را بسنجد و تصمیم بگیرد. ناامیدی شخص را در هم شکسته و

از این تز مشهور مارکس است که گفته بود: « این آگاهی افراد نیست که هستی آنها را تعیین می کند بلکه این هستی اجتماعی آنهاست که آگاهی شان را تعیین می کند » (برگر و لاکمن، ۱۳۹۹).

در برابر عوامل فشارزا بی دفاع و گرفتار می کند. در این وضعیت به مرور افسردگی عمیق و بی تفاوتی جایگزین امید و اراده می شود و بر ارتباط شخص با محیط اجتماعی تأثیر منفی می گذارد (شمس و همکاران، ۱۳۸۶: ۸۲).

بورديو نیز یکی از کسانی است که به طور مستقیم در مورد امید صحبت نکرده اما اشاره وی به موقعیت افراد در این رابطه مسموثر است. بورديو به طور کلی جامعه را به مثابه میدان هایی تلقی می کند که در بخش آن نوع خاصی از سرمایه به عنوان ارزش مورد اعتبار می باشد و افرادی که در آن میدان شرکت می کنند، در رقابت و تنش مداوم بر کسب آن نوع خاص از سرمایه هستند. برای مثال در میدان جنگ کشتن تعداد نفرات دشمن و پیروزی ممکن است ارزش تلقی شود، در میدان بازار پول بیشتر، در میدان دین عبادت و خلوص و سرمایه اجتماعی بیشتر مورد توجه است و در جایی مانند میدان دانشگاه سرمایه فرهنگی و اقتصادی ممکن است بیشتر مورد توجه باشد. نکته اینست که در این ستیز، موقعیت و جایگاه افراد نقش تعیین کننده ای دارد و باعث می شود که هر فرد با توجه به توانایی های خود و میزان قدرت و جایگاهش، استراتژی خاصی را پیش بگیرد. بورديو معتقد است که در میدان مدرسه و دانشگاه نابرابری حاکم است و این موجب تأثیر بر رفتار کنشگران آن میدان می شود. وی مدعی است که قشرهای طبقه حاکم فرهنگ طبقه خود را فرهنگ مسلط مدرسه می کنند. مدرسه به میدان دیگری برای جامعه پذیری طبقات تحت سلطه تبدیل می شود. برای مثال، کودکان متعلق به طبقه مسلط انواع مختلف سرمایه اجتماعی و فرهنگی (مانند مهارت های کلامی، پیوندهای اجتماعی، سبک های تعامل، مهارت های فکری و نظم و ترتیب) را که حقیقتاً موفقیتشان را تضمین می کند، به مدرسه می آورند. آنها از آنجا که برای موفقیت واجد تمامی سرمایه های اجتماعی و فرهنگی هستند، مدرسه را محیطی طبیعی حس می کنند و با امید و اعتماد به نفس در آن فعالیت می کنند (سیدمن، ۱۳۹۸: ۲۰۲).

کودکان خانواده ثروتمند، قاعدتاً فرصت بیشتری برای قرار گرفتن در معرض واژگان و ساختارهای زبانی آکادمیک دارند؛ یا به دلیل آنکه والدینشان از سرمایه زبانی برخوردارند و مشاغل دانشگاهی یا بار نخبگی فکری دارند (استادان دانشگاه، پزشکان، مدیران اداری رده بالا)، یا این والدین در حلقه های روابطشان، به دلیل فرایند عمومی مبادله سرمایه ها در نظریه بورديو، در معرض مبادله با کنشگرانی هستند که جریان زبان نخبگان را در اختیار کودک قرار می دهند (فکوهی، ۱۳۹۳: ۹۵). برعکس، طبقات کارگر، سیستم مدرسه را به لحاظ اجتماعی و فرهنگی چالش برانگیز و تا حدودی بیگانه حس می کنند. مهارت ها، استعدادها، روشهای تفکر و تعامل طبقه آنان به سادگی قابل برگرداندن به موفقیت تحصیلی نیست و احساس ناامیدی، سرخوردگی و بی مسئولیتی را در آنها بر می انگیزد. از آنجا که هبیتاس طبقه کارگر در مدارس حاکم نیست، پیشرفت اندکی خواهند داشت و افرادی ضعیف ارزیابی می شوند (سیدمن، ۱۳۹۸: ۲۰۲).

نگریستن به آینده بشر و آخرت وی در طول تاریخ مورد توجه ادیان و معتقدان و نیز متفکران حوزه دین بوده است. مؤلفه دین در میان جامعه شناسان نیز همیشه نقش پررنگی داشته و به نوعی می توان گفت همه جامعه شناسان کلاسیک و حتی بعضی از متأخران مانند پیتز برگر و... جامعه شناس دین بوده اند. پیشتر از آنها حتی فلاسفه مانند دکارت، کانت و هگل و... با مسئله خدا و تفسیر متون مقدس درگیر بوده اند که همه حکایت از اهمیت نقش دین دارد. مارکس با طرح جامعه کمونیستی، وبر و برگر با ایده سکولاریسم و دورکیم با ایده همبستگی به نحوی بر این تصور بودند که با سیطره علم، دین به مرور از جامعه بشری محو خواهد شد. آنچه امروز مسلم است اینست که گرچه دین قدرت فراگیر خود را در عرصه اجتماعی ندارد اما همچنان یکی از شاخص های اصلی فهم جوامع و فرهنگ آنان می باشد. کتاب صور بنیانی حیات دینی دورکیم نقش بسیار مهمی در این حوزه دارد. رمون آرون در اهمیت این کتاب می گوید که بی گمان مهمترین، عمیقترین و اصیل ترین کتاب دورکیم از لحاظ

۱. برای اطلاع بیشتر ن ک به: علی علاقه بند (۱۳۹۷): جامعه شناسی آموزش و پرورش، پائولو فریره (۱۳۵۸): آموزش ستم دیدگان، استیون سیدمن (۱۳۹۸): کشاکش آرا در جامعه شناسی، ناصر فکوهی (۱۳۹۳): انسان دانشگاهی، ایرانی و مشکل زبان، پاتریس بون ویتز (۱۳۹۹): درس هایی از جامعه شناسی پی یر بورديو. حجت الله ایوبی ایوبی (۱۴۰۰): به طعم فرهنگ. پی یر بورديو (۱۴۰۱): انسان دانشگاهی، ۱۳۹۳: تمایز، ۱۳۸۰: نظریه کنش).
۲. ن ک به: پیتز برگر: سایبان مقدس و ملکم همیلتون: جامعه شناسی دین.

روشن کردن منبع الهام فکری اوست (آرون، ۱۳۸۶: ۳۹۱). دورکیم به نقش دین در همبستگی میان افراد اشاره می کند و دین را نیرویی می داند که احساس الزام اخلاقی و معنا ایجاد می کند. برای مثال وی به نقش دین در پیشگیری از شرایط آنومی و خودکشی اشاره می کند و می گوید: در میان افراد متأهل که همبستگی و مسئولیت بیشتری دارند خودکشی کمتر از مجردها است، یا اینکه آهنگ خودکشی در انگلیس دو برابر ایتالیا و در دانمارک چهار برابر انگلیس است به این دلیل که مذهب این کشورها پروتستانی است و همبستگی آنان نسبت به مذهب کاتولیک کمتر است (گیدنز، ۱۳۸۷: ۳۸). دورکیم نشان داد که در شرایط نوسان های اقتصادی و نظم گسیخته تقسیم کار که جوامع تجربه می کنند، آهنگ خودکشی و نیز نوع خودکشی ها تغییر می کند، چرا که در این وضعیت هیچ نیروی امید بخش و معنا بخشی وجود ندارد که فرد و امیال مفرط وی را محدود و معنادار کند (همان: ۴۰ و ۴۱). دورکیم به این نتیجه رسیده بود که جوانب در هم تنیده قواعد اخلاقی به وضوح در مفهوم دین و یا دقیقتر در مفهوم «مقدس» آشکار است و این چیزهای مقدس در مؤمنان ترس و احترام بر می انگیزد و به ایثار امر می کند. وی معتقد بود که در واقع فهم ریشه ها یا عملکرد زندگی اخلاقی بی آنکه به دین ربط داده شود، غیر ممکن است (همان: ۵۷).

پیشینه تجربی

(Furlong et al 2008) در پژوهش خود به این نتیجه می رسند که امیدواری رابطنی است که میان حرکات مرتبط با هدف و اعتقادات فرد جهت دستیابی به آن اهداف پیوند ایجاد می کند. میزان امید زیاد با زیست بهتر و بیشتر رابطه دارد و از طریق تجارب موفقیت آمیز در زندگی افزایش می یابد و برعکس نیز در نتیجه تجارب مخرب کاهش پیدا می کند. مدیحا سالیک و همکاران در تحقیقی با عنوان جامعه شناسی آموزش عالی (مطالعه ای موردی در پاکستان) به این نتیجه می رسند که برخی از عوامل مشترک مربوط به تفاوت های فردی که بیشترین تأثیر را بر مدیریت آموزش عالی در میان دانش آموزان و دانشجویان می گذارد عبارتند از: طبقه اجتماعی، جنسیت، تأثیر گروه همسالان، و ارزش های فرهنگی القا شده توسط خانواده و فرهنگ بزرگترها. همانطور که می توان انتظار داشت، نگرش نسبت به آموزش عالی در میان دانش آموزان طبقات پایین تر نسبت به دانش آموزان طبقات بالاتر اجتماعی - اقتصادی مطلوب نیست. دانش آموزان خانواده های ثروتمند تأکید بیشتری بر نیاز به تحصیلات عالی دارند و برای کسب نمرات بهتر تلاش می کنند. به گفته (Turner, 1979) آنها همچنین مفاهیم دقیقتری از توانایی های تحصیلی و آرزوهای شغلی بالاتری نسبت به جوانان طبقه پایین دارند (Salik, Zhiyong and Baocun, 2014: 3).

(yang) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که باورهای مذهبی و داشتن ایمان به خدا و یک مبدأ حقیقت، قدرت تحمل ناکامی ها را بالا می برد و به سلامت روان و افزایش امید انسان به آینده کمک می کند. همچنین (Chang & Li) نشان دادند افرادی که خود را مذهبی می دانند، در مقایسه با افراد بی دین، امتیاز امید بالاتری می گیرند (به نقل از فرخ نژاد کشکی و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۸).

رئسی زاده، میرفردی و حیدری در پژوهش خود با عنوان بررسی امید به آینده و ارتباط آن با دینداری و پایگاه اجتماعی و اقتصادی در میان شهروندان ۱۸ سال و بالاتر شهر یاسوج، با نمونه آماری ۴۰۰ نفر بر اساس نمونه گیری خوشه ای، به این نتیجه رسیدند که میزان امید به آینده با متغیرهای دینداری، میزان امکانات اقتصادی خانواده و پایگاه اجتماعی - اقتصادی ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین نشان دادند که مردان از امیدواری بیشتری برخوردار هستند (۱۳۹۶).

امیرخان نژاد و صباغ در تحقیق خود با عنوان بررسی رابطه بین بیگانگی اجتماعی، فقر اقتصادی و اعتقادات دینی با امید به آینده دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی مرند که شامل ۵۸۰۰ نفر و نمونه آماری وی ۳۶۹ مورد برآورد شد، به این نتیجه رسیدند که بین فقر اقتصادی و بیگانگی اجتماعی با امید به آینده دانشجویان رابطه معنی دار و معکوسی وجود دارد. به عبارت دیگر هرچه فقر اقتصادی و بیگانگی اجتماعی در میان دانشجویان بیشتر باشد، امید به آینده آنها کمتر می شود و برعکس (۱۳۹۵: ۱۶).

پژوهش قدرتی و همکاران با عنوان عوامل اجتماعی مرتبط با امید جوانان به آینده در مورد دانشجویان دانشگاه های شهر یزد با جامعه آماری ۴۱۶۰۰ نفر و ۴۵۰ نفر نمونه به این نتیجه رسید که امید به آینده پسران بیشتر از دختران، دانشجویان دکتری بیشتر از همه و دانشجویان کارشناسی ارشد کمتر از همه می باشد. همچنین امید به آینده در میان دانشجویان رشته های علوم تجربی و منابع طبیعی کمتر از همه بوده است. علاوه بر این نتایج نشان داده که ترم تحصیلی، تحصیلات والدین، درآمد خانواده، هویت حرفه ای و سرمایه اجتماعی، فرهنگی و چشم انداز شغلی در میان دانشجویان با امید به آینده آنها رابطه مستقیم و معنی داری دارد (۱۳۹۵).

ابراهیمی و همکاران نیز در تحقیق خود با عنوان رابطه بین امید با موفقیت تحصیلی در میان دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی که شامل ۳۸۱ مورد نمونه در سه گروه انسانی، فنی - مهندسی و علوم پایه در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد بود، به این نتیجه رسیدند که بین میزان امید دانشجویان با موفقیت تحصیلی آنان رابطه مستقیم و معنی داری وجود دارد (۱۳۹۰).

شیرمحمدی در پژوهشی با عنوان سخت رویی، رضایت از زندگی و امید با عملکرد تحصیلی دانشجویان در میان دانشجویان دانشگاه ارومیه با ۳۵۸ نفر نمونه آماری به این نتایج دست یافت که امید با سخت رویی و رضایت از زندگی ارتباط معنی داری دارد و اینها به نوبه خود در میزان عملکرد تحصیلی و بروز عملکردهای مثبت روانی افراد تأثیر گذار است (۱۳۸۹: ۱۴۰).

نتایج مطالعه پسندیده و پسندیده از دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ارومیه با عنوان بررسی دو عامل فقر اقتصادی و سکونت در خوابگاه با افت تحصیلی دانشجویان مقطع کارشناسی که ۶۸۰ نفر از دانشجویان را در چهارسال ورودی ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۱ در بر گرفته، نشان داد که هرچه میزان مشکل اقتصادی بیشتر باشد، افت تحصیلی دانشجویان بیشتر است و تعداد واحدهای گذرانده دانشجویان کمتر خواهد بود. همچنین به این نتیجه رسیدند که افت تحصیلی در میان دانشجویان پسر بیشتر است (۱۳۹۱). یافته های مطالعات شهابی اصل و همکاران تحت عنوان بررسی رابطه بین محرومیت نسبی و امید به زندگی دانشجویان شهر دهدشت نشان داد که درآمد نسبی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، امکانات خدماتی - رفاهی، اشتغال و امکانات آموزشی - پژوهشی با امیدواری دانشجویان رابطه معنی دار و مستقیمی دارد (۱۳۹۵).

نتایج مطالعه هوشیار، مومنی و خواجه نوری با عنوان بررسی رابطه دینداری و امیدواری اجتماعی در دانش آموزان دختر مقطع متوسطه شهر شیراز نشان داد که بین ابعاد دینداری (بعد اعتقادی، مناسکی، عاطفی و پیامدی) با امیدواری رابطه مستقیم و معنی داری مشاهده می شود و از میان ابعاد دینداری، بعد پیامدی رابطه قوی تری با امیدواری دارد (۱۳۹۴) در همین راستا نتایج مطالعه عبداللهی تحت عنوان تبیین جامعه شناختی امید به آینده در میان دانش آموزان دوره متوسطه اول و دوم شهرستان نجف آباد که شامل تمامی دانش آموزان این شهر بود و نمونه ۳۲۵ نمونه آنها به عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفتند، نشان داد که هرچه پایگاه اجتماعی - اقتصادی خانواده ها بالاتر باشد، میزان امید به آینده آنها بیشتر می باشد و پایگاه اجتماعی - اقتصادی و بعد از آن میزان دینداری بیشترین تأثیر را بر امید به آینده دارند (۱۳۸۹).

فرضیه های پژوهش

- بین سطح دینداری و میزان امید به آینده دانشجویان رابطه وجود دارد
- بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و امید به آینده دانشجویان رابطه وجود دارد
- میزان امیدواری بین دانشجویان دختر و پسر متفاوت است

روش شناسی پژوهش

روش تحقیق حاضر کمی بوده و به صورت پیمایشی که رایج ترین روش تحقیق اجتماعی است (بیکر، ۱۳۸۶: ۱۹۵) انجام گرفته است. برای جمع آوری اطلاعات از پرسشنامه آماده و محقق ساخته استفاده شده است که اعتبار و اعتماد این پرسشنامه ها به

دو شکل صوری^۱ و استفاده از آلفای کرونباخ تأیید شد و به ترتیب برای متغیر امید به آینده ۷۶٪، دینداری ۸۵٪ و پایگاه اجتماعی - اقتصادی ۷۳٪ به دست آمد. جامعه آماری پژوهش شامل دانشجویهای در حال تحصیل دانشگاه شهید چمران اهواز در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد می باشد که تعداد آنها ۱۱۰۷۱ نفر می باشد که با استفاده از فرمول کوکران و سطح معناداری ۹۵٪ با ۰۵٪ خطای اندازه گیری، ۳۷۱ نفر از آنها به عنوان نمونه انتخاب شد و با روش نمونه گیری تصادفی طبقه ای متناسب از آنها نمونه گیری به عمل آمد. هدف از انتخاب این روش نمونه گیری اینست که تا حد امکان نمونه معرف جامعه آماری باشد. منظور از معرف بودن اینست که همه ویژگی های جامعه در نمونه نیز موجود باشد (ملتفت و جاوید، ۱۳۸۶) و به اصطلاح نمونه بدون سوگیری بوده و همه بخش های جامعه آماری را در بر بگیرد.

تعریف مفاهیم و متغیرها

منظور از مفهوم امید به آینده در این پژوهش تمایلی است که با انتظار وقوع رخدادهای مثبت همراه است و یا به عبارت دیگر ارزیابی مثبت از آنچه فرد تمایل دارد و می خواهد که به وقوع بپیوندد (امیرخان نژاد، ۱۳۹۴: ۱۲).

منظور از متغیر دینداری نظام یکپارچه عقاید و اعمال مربوط به چیزهای مقدس است که این اعتقاد و اعمال معتقدان بدان را در یک اجتماع واحد اخلاقی (و طی مناسکی) یکپارچه می سازد (کوزر، ۱۳۹۴: ۱۹۷). این متغیر با پرسشنامه دینداری گلاک و استارک بررسی شد که چهار بُعد دارد. ۱. بعد اعتقادی که باورهای را در بر می گیرد که انتظار می رود پیروان آن دین بدان اعتقاد داشته باشند. ۲. بعد مناسکی که اعمال دینی مشخص نظیر عبادت، نماز و شرکت در آیین های خاص را شامل میشود. ۳. بعد تجربی یا عواطف دینی که در عواطف، تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی مانند خدا که واقعیت غایی یا اقتدار متعالی است، ظاهر می شود و ۴. بعد پیامدی که شامل پیامدهای باور و عمل و تجربه دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با سایرین است (مصطفایی دولت آبادی، رضا دوست و حسین زاده (۱۳۸۹): ۵۷).

منظور از متغیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی، موقعیت فرد در جامعه، با توجه به شرایط مالی و اجتماعی وی می باشد. این شاخص تلفیقی است مرکب از میزان درآمد خانوار، سطح تحصیلات فرد، منزلت شغلی، میزان دارایی و متعلقات آزمودنی ها که نشانگر موقعیتی است که فرد در سلسله مراتب اجتماعی احراز کرده است (صفری شالی و طوافی، ۱۳۹۷: ۱۳۶).

مفاهیم مذکور با استفاده از گویه های پرسشنامه عملیاتی شد و در قالب طیف لیکرت در میان پاسخگویان توزیع شد. منظور از عملیاتی کردن برقراری ارتباط بین مفاهیم و مصداق آنها در دنیای واقعی (صفری شالی، ۱۳۹۶: ۵۳) یا به اصطلاح پایین آمدن از نردبان انتزاع (دواس، ۱۳۹۷: ۵۸) می باشد.

یافته های پژوهش

جدول ۱: مشخصات پاسخگویان

نام متغیر	ابعاد	فراوانی	درصد
جنس	پسر	۱۳۸	۳۷/۲
	دختر	۲۳۳	۶۲/۸
پایگاه اجتماعی - اقتصادی	پایین	۵۰	۱۳/۵
	متوسط	۲۴۳	۶۵/۵

^۱ منظور از اعتبار صوری اینست که بعد از ظراحی و ساختن ابزار اندازه گیری به داوران متخصص و صاحب نظران با تجربه مراجعه کنیم تا صحت و همخوانی ابزار تحقیق و گویه های آن از منظر آنان برآورد شود (دواس ۱۳۸۶، به نقل از عزیز و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۶).

۲۰/۵	۷۶	بالا	
۱۶/۲	۶۰	پایین	سطح دینداری
۷۲/۸	۲۷۰	متوسط	
۹/۴	۳۵	بالا	
۱۵/۶	۵۸	پایین	سطح امیدواری
۶۸/۲	۲۵۳	متوسط	
۱۳/۵	۵۰	بالا	

جدول فوق که مربوط به بخش آمار توصیفی پاسخگویان می باشد، نشان می دهد که ۱۳۸ نفر از پاسخگوها پسر بودند و ۲۳۳ نفر دختر. این اختلاف بر حسب تعداد آنها در جامعه آماری تعیین شده که دختران حجم بیشتری از دانشجویان را تشکیل می دهند. همچنین جدول نشان می دهد که ۵۰ نفر از پاسخگویان پایگاه اجتماعی- اقتصادی پایینی دارند (با درآمد کمتر از ۵ میلیون و اینها معمولاً والدین با تحصیلات پایین داشته اند)، ۲۴۳ نفر وضعیت متوسط دارند (با درآمد ۵ تا ۱۰ میلیون) و ۷۶ نفر هم وضعیت خوب یا بالایی دارند (با درآمد ده میلیون به بالا که اینها معمولاً والدین شان هم مشاغل و تحصیلات خوبی داشته اند و ملک شخصی و ماشین مناسب دارند). از لحاظ سطح دینداری جدول نشان می دهد که ۶۰ نفر سطح پایینی دارند و به عبارت دیگر مناسک دینی را انجام نمی دهند و یا اصلاً هیچ گونه اعتقادی ندارند، ۲۷۰ نفر در سطح متوسط اند و شئون دینی را با مقدای کاستی معمولاً رعایت می کنند و اما ۳۵ نفر هم سطح دینداری بالا دارند و به شدت به اعتقادات و مناسک دینی پایبند اند. در نهایت از بعد میزان امیدواری هم جدول نشان می دهد که ۵۸ نفر از دانشجویان سطح بسیار پایینی دارند و به شدت بدبین و سرخورده اند نسبت به وضعیت کنونی و اتفاقات پیش رو، ۲۵۳ نفر در سطح متوسط بوده و ۵۰ نفر هم بسیار خوشبین بوده اند که موفق خواهند شد و اتفاقات خوبی پیش روی آنهاست.

جدول ۲: نتایج آزمون تفاوت معنی دار بودن میزان امید به آینده با توجه به جنس

متغیر مستقل جنس	میانگین میزان امید به آینده	T	سطح معنی داری (Sig)
مرد	۸۶/۰۴	/۱۵	/۰۵
زن	۸۷/۶۸		

نتایج جدول دو نشان می دهد که میانگین میزان امید به آینده دو گروه مستقل بسیار نزدیک به هم (۸۶ و ۸۷) و نیز اینکه میزان آزمون تی برابر /۱۵ می باشد که بیشتر از سطح معنی داری /۰۵ بوده و بنابراین نتیجه می گیریم که بین میزان امید به آینده دختران و پسران تفاوت معنی داری وجود ندارد. به عبارت دیگر فرضیه صفر تأیید و فرضیه پژوهش مبنی بر معنی دار بودن تفاوت سطح امیدواری رد می شود

جدول ۳: نتایج آزمون تفاوت معنی دار بودن میزان امید به آینده با توجه به پایگاه اجتماعی - اقتصادی و سطح دینداری

متغیرهای مستقل	همبستگی پیرسون	سطح معنی داری (Sig)
پایگاه اجتماعی - اقتصادی	/۱۱۱	/۰۰۰
سطح دینداری	/۳۱۴	/۰۳۵

برای تبیین متغیر امید به آینده از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. بر اساس نتایج جدول ۳ نشان می دهد که در سطح معنی داری ۹۵٪ با سطح خطای ۰۵٪، هر دو متغیر مستقل پایگاه اجتماعی - اقتصادی و سطح دینداری با امید به آینده رابطه معنی دار و مستقیمی دارند. یعنی با بیشتر بودن سطح دینداری و یا بهتر بودن پایگاه اجتماعی - اقتصادی، سطح امیدواری و خوش بینی نیز افزایش پیدا می کند. این ضریب برای متغیر دینداری بیشتر است (۳۱٪) و برای متغیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی کمتر (۱۱٪). این نتایج را می توان تا حدود زیادی همسو با تحقیق رئیسی زاده و همکاران (۱۳۹۶: ۳۹۲) می باشد که در تحقیقی مشابه در میان شهروندان یاسوجی به ترتیب به درصد تبیین (۴۶٪) برای سطح دینداری و (۱۶٪) برای پایگاه اجتماعی و اقتصادی دست یافتند.

جدول ۴: نتایج آزمون رگرسیون چند متغیره

T	Beta	S.E	Sig	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین (R)	متغیرهای پیش بینی کننده
۳/۵۰	٪۱۷	۵/۴۰	۱/۰۰۱	٪۱۹	٪۲۰	دینداری
۱/۴۲	٪۰۲		۱/۶۷			پایگاه اجتماعی-اقتصادی

جدول ۴ به بررسی روابط چندگانه بین متغیرها پرداخته است. هدف از این تحلیل دستیابی به سهم اثر هر یک از متغیرهای مستقل در تبیین امید به آینده است. به عبارت دیگر با استفاده از رگرسیون چند متغیره به تعیین و پیش بینی درصد واریانس امید به آینده پرداخته می شود. در این جدول ضریب تعیین تعدیل شده نشان می دهد که روی هم رفته دو متغیر مستقل ۱۹ درصد تغییرات متغیر امید به آینده را تبیین می کنند. سیگمای مربوط به متغیر دینداری کمتر از ۰۵٪ بود و ضریب بتای استاندارد شده آن ۱۷٪ می باشد که بدین معناست که با هر واحد تغییر در سطح دینداری، ۱۷٪ امید به آینده فرد نیز تغییر می کند. سیگمای متغیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی بیشتر از ۰۵٪ بوده و نشان می دهد که چندان قدرت پیش بینی ای در توضیح متغیر امید به آینده ندارد. پس متغیر دینداری تبیین کننده اصلی متغیر امید به آینده می باشد. خطای تخمین جدول هم ۵/۴۰ می باشد که میزان پراکندگی نقاط حول خط رگرسیون را اندازه می گیرد و هر چه این شاخص بیشتر باشد پراکندگی نقاط بیشتر خواهد بود.

نتیجه گیری

این مقاله به دنبال بررسی میزان امید به آینده و ارتباط آن با سطح دینداری و پایگاه اجتماعی - اقتصادی در میان دانشجویان بود. نتایج پژوهش نشان داد که غالب دانشجویان از سطح متوسطی از امید به آینده برخوردار هستند. همچنین میزان دینداری و پایگاه اجتماعی - اقتصادی پاسخگوها غالباً در سطح متوسط بود. نتایج یافته ها نشان داد که این دو متغیر با امید به آینده رابطه معنی دار و مثبتی دارند و با افزایش هر کدام از این دو متغیر در زندگی افراد، بهبودی در سطح امیدواری آنها نیز ایجاد می شود. البته این تأثیر برای متغیر دینداری بیشتر و چشمگیرتر بوده و نشان می دهد که جامعه ایران علاوه بر تجربه های مربوط به مدرنیزاسیون و نفوذ سبک های زندگی غربی در ارتباط با مصرف گرایی و سیطره فضای مجازی، اما همچنان یک جامعه دینی هست و دین نقش پررنگی در فرهنگ این جامعه و مناسبات آن، ازدواج، عزاداری، روابط و سبک زندگی شان به طور کلی دارد. گرچه نمی توان منکر شد که وضعیت اجتماعی - اقتصادی رفاهی نیز در این باره بی تأثیر نیست و طبیعی است که در هر جامعه و دوره زمانی ای، مشاهده شود که افراد برخوردارتر از لحاظ مادی، معمولاً نیازهای این دنیوی شان به راحتی رفع می شود و همین خود بخشی از آرامش خاطر و کاهش فشارهای روحی و احساس محرومیت در میان این افراد را ایجاد می کند. اما پژوهش های پیشین نیز نشان می دهد که تأثیر وضعیت اقتصادی چندان هم قوی نیست و اگر با سایر ابعاد امید بخش و تأثیر گذار زندگی همراه نباشد، به تنهایی نمی تواند بهبود چندان در وضعیت افراد ایجاد کند. دهقانی و همکاران در پژوهش خود به

این نتیجه می رسند که سرمایه اقتصادی بر میزان شادی و امید جوانان تأثیر می گذارد اما این تأثیر بر خلاف تصور عمومی چندان قوی و چشمگیر نیست. به عبارت دیگر درآمد و ثروت شرط لازم برای شادی و خوش بینی است، اما شرط کافی نیست و این در حالی است که بسیاری از مردم می پندارند که ثروت کلید شادی است (دهقانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۹). محققان استدلال می کنند که پول به تنهایی نمی تواند در رضایت و شادی افراد تأثیر زیادی داشته باشد. استدلال آنها اینست که اولاً افراد خیلی زود به سطح درآمد خود عادت می کنند. دوماً اکثر مردم دارائی خود را با درآمد و دارائی دیگران مقایسه می کنند و سوم اینکه انسان نیازهایی دارد که با پول قابل مقایسه و خریداری نیست (همان).

می توان بخشی از این مسئله را با ذات اجتماعی و همبستگی خواه انسان ها تبیین کرد. به عبارت دیگر از آنجا که انسان موجودی اجتماعی است و شادی، آرامش، معنای زندگی، ارزشمند بودن و احساس تعلقش در واقع در نسبت با دیگران و وجود افرادی که به این سرمایه های اجتماعی اعتقاد و احترام می گذارند، تعریف می شود، فرد هر چقدر هم تملک مالی داشته باشد، مادام که ارتباط، تعامل و احساس حمایتی را از جانب دیگران احساس نکند، و معنایی برای آغاز و پایان زندگی خود نیابد به مرور احساس ناامیدی و انزوا و پوچی خواهد کرد و در معرض رفتارهای غیراجتماعی و پرخطر برای خود و دیگران نیز خواهد بود چرا که هیچ چیزی نیست که احساس الزام اخلاقی و گناه را در وی برانگیزد و تجربه زیسته و همچنین آمارهای رسمی نشان می دهد مادام که افراد خود به لحاظ اعتقادات و ارزش های اخلاقی شان که از جامعه کسب می کنند، تصمیم به یکپارچگی و همبستگی نگیرند، قوانین و مقررات مدرن علاوه بر تمام فراگیری و قدرتمندی اش، باز هم نمی تواند افراد را ملزم و محدود کرده و از سطح ناامنی و جرائم بکاهد و بلکه بر آن نیز افزوده می شود. ما این مسئله را حتی از این زاویه می توانیم بنگریم که اتفاقاً آمارها و تجربه نشان می دهد که بزرگترین اختلاص ها و جرائم غیر اخلاقی از قضا نه میان کسانی که به لحاظ مالی فقیر اند و یا از لحاظ اعتقادی پایبند اند، بلکه در میان کسانی است که ثروت و تملک بسیاری هم دارند، اما ترس و الزامی اخلاقی و آن جهانی بر رفتار خود قائل نیستند. اینروست که می توان اهمیت اعتقادات و ارزش های دین مدار و اجتماع گرا را بر متعلقات مادی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی افراد ارجح داد. بدون شک هیچ انسانی حاضر نیست حتی با تمام امکانات و خوراکی های ناتمام، تمام زندگی اش را به تنهایی و در نبود دیگران به سر ببرد. به عبارت دیگر و به تعبیر آبراهام مزلو سلسله نیازهای انسان یکی پس از دیگری شکوفا می شود و با رفع نیازهای مادی و اولیه، به مرور انسان احساس نیاز به امنیت و تعلق و دوست داشتن خواهد کرد، نیاز به با ارزش بودن و معنادار بودن کنش و کردار خود چه در این جهان و چه در جهانی دیگر خواهد کرد. چرا که به تعبیر بورديو، همه متعلقات فرد هم فقط در شرایطی با ارزش است که در میدان های اجتماعی مختلف افراد و گروه های مختلف برای آن ارزش قائل باشند و بدان اعتقاد داشته باشند. از اینروست که مشارکت فرد در روابط و میدان های مختلف از جمله مناسبات دینی، فرهنگی و اجتماعی به نظر می رسد بیش از صرف سرمایه اقتصادی به فرد احساس دلگرمی و امیدواری می دهد. اینجاست که ما به یاد مفروض جمع گرایی دورکیم می افتیم که می گوید: جمع مهمتر از فرد است و اساساً جامعه است که به فرد هویت می دهد، چرا که پیش از وجود هر یک از ما جامعه همچنان وجود داشته و در نبود هر یک از افراد هم جامعه می تواند وجود داشته باشد و به بقای خود ادامه دهد؛ این در حالی است که هیچ فردی بدون وجود جامعه، مشارکت اجتماعی و فرهنگی و ملزم بودن به ارزش های دینی و فرهنگی و معنای زندگی در آن اجتماع، به تنهایی قادر به ادامه زندگی و ایجاد احساس امیدواری و شادی در خود نخواهد بود. نتایج پژوهش نشان می دهد که افراد با این تفکر جمع گرا و دین مدار احساس بهتری نسبت به زندگی و اتفاقات پیش رو دارند و با تکیه بر اعتقادات دینی خود تفسیر امیدبخش تری از مسیر زندگی شان و مشکلات پیرامون می کنند. در واقع داشتن معنا و هدف در زندگی، احساس تعلق داشتن به منبعی والا، امید به یاری خداوند در شرایط مشکل زا، بهره مندی از حمایت های اجتماعی - معنوی و غیره همگی از جمله روش هایی اند که افراد مذهبی با دارا بودن آنها می توانند در مواجهه با حوادث فشار زای زندگی، آسیب کمتری را متحمل شوند و تاب آوری بیشتری هم داشته باشند (Yang & Mao, 2007 به نقل از جعفری و افشانی، ۱۳۹۵: ۱۹۳). از این داده ها می توان نتیجه گرفت که

علاغم اینکه تا حد زیادی امید را به مثابه شاخصی روان شناختی و فردی تلقی می کنند، اما پژوهش ما و بسیاری از پژوهش های دیگری که در حوزه علوم اجتماعی صورت گرفته است، نشان می دهد که امید به آینده تا حد زیادی مقوله ای اجتماعی است که نمی توان آنرا جدای از شرایط اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی جامعه و به صورت تک افتاده در فرد بررسی کرد. از اینرو آنچه در نهایت باید گفت اینست که جامعه ما به ویژه قشر جوان و دانشجو بیش از پیش نیاز به احساس حمایت و تقویت و تجربه ارزش های دین و دین مدار بودن دارد. به عبارت دیگر در شرایطی که وضعیت اقتصادی کشورمان نیز نسبت به گذشته وخیم تر شده است، آنچه که هنوز می تواند افراد و به طور خاص دانشجویها را سر پا نگه دارد و در برابر مشکلات تحصیلی و روحی ثابت قدم و مصمم کند، اعتقادات دینی و ارزش های والای آنهاست که به طور مرتب باید مورد توجه و تقدیر و ارزش گذاری قرار بگیرد و در طی مناسبات اجتماعی به طور مرتب از آن حمایت شود و احساس همبستگی و روح اجتماعی را در آنها زنده نگه دارد. بدون شک تشکل ها و نهادهای فرهنگی در این رابطه نقش مهمی می توانند ایفا کنند که با برگزاری مراسم ها و مناسبات دینی در دانشگاه و سایر مکان ها و زمان ها بر افکار و ارزش های دینی دانشجویها مهر اعتبار مجدد بزنند. پیشتر دورکیم نیز در بخشی از مطالعات خود از برساخت مقولات زمان و مکان به این مسئله اشاره کرده بود که ارزش های دینی و معتقدات قبیلها باعث می شود که آنها در زمان ها و مکان های خاصی دوباره دور هم جمع شده و با یکدیگر و ارزش های مشترک دینی شان تجدید بیعت کنند و نبض همبستگی اجتماعی و انسجام گروهی شان را زنده نگه دارند.^۱ این مراسم های زمانمند و مکانمند در جامعه ما نیز کم نیست، اما در دهه های اخیر به مرور تحت تأثیر فرهنگ های کمتر دینی و نیز فضای مجازی و رسانه ای قرار گرفته و تضعیف شده است؛ و این خود یکی از عوامل دامن زدن به بحران های اجتماعی، افزایش جرائم، طلاق و فروپاشی کانون خانواده و تغییر ارزش های جوانان بوده است. لذا آنچه نیاز است بازسازی این ارزش ها در میان جوانان و دانشجویان و نیز حمایت از افراد دیندار و پرچم آنان می باشد.

۱۲

منابع

- آرون، رمون (۱۳۸۶): مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه شناسی، ترجمه باقر پرهام، چاپ هشتم، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- ابراهیمی، نسرين؛ صباغیان، زهرا و ابوالقاسمی، محمود (۱۳۹۰): بررسی رابطه امید با موفقیت تحصیلی دانشجویان، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، شماره ۱۶.
- امیرخان نژاد، امیرعلی و صباغ، صمد (۱۳۹۴): بررسی رابطه بین بیگانگی اجتماعی، فقر اقتصادی و اعتقادات دینی با امید به آینده دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی مرنده، فصلنامه مطالعات جامعه شناسی، سال ۷، شماره ۲۶.
- برگر، پیتر و لاکمن، توماس (۱۳۹۹): ساخت اجتماعی واقعیت (رساله ای در جامعه شناسی شناخت)، ترجمه فریبرز مجیدی، چاپ چهارم، انتشارات علمی و فرهنگی.
- بوردیو، پی بر (۱۴۰۱): انسان دانشگاهی، ترجمه حسن چاوشیان، چاپ چهارم، نشر پارسه.
- بهاری، هادی؛ سید رنجبر سقزچی، میر مصطفی و ساعی ارسلی، ایرج (۱۳۹۵): بررسی میزان امید به آینده دانشجویان و عوامل اجتماعی مرتبط با آن، فصلنامه علوم رفتاری.
- بی بی سی فارسی، گزارش جهانی خوشبختی (۲۰۱۸): روزهایی که در ایران به دلیل افسردگی و مرفین از دست می روند (۱۳۹۶).
- بیکر، تریال (۱۳۸۶): نحوه انجام تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نائی، چاپ اول، تهران، نشر نی.

^۱ ن ک به: هوبرت کنوبلاخ (۱۳۹۱): مبانی جامعه شناسی معرفت و آنتونی گیدنز (۱۳۸۷): دورکم.

- پسندیده، شهلا و پسندیده، شهناز(۱۳۹۱): بررسی دو عامل فقر اقتصادی و سکونت در خوابگاه در افت تحصیلی دانشجویان مقطع کارشناسی در دانشگاه علوم پزشکی ارومیه،
- جعفری، زینب و افشانی، علیرضا(۱۳۹۵): رابطه پنداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد، مجله فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۹، سال ۶، شماره ۲.
- خرمایی، فرهاد و کمری سامان (۱۳۹۶): ساخت و بررسی ویژگی های روان سنجی مقیاس امید به تحصیل، دوفصلنامه راهبردهای شناختی، در یادگیری، سال ۵، شماره ۸.
- د واس، دی ای(۱۳۹۷): پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نائی، چاپ هجدهم، تهران، نشر نی.
- دهقانی، حمید؛ اکبرزاده، فاطمه؛ خوش فر، غلامرضا و ربانی، رسول(۱۳۸۹): بررسی تأثیر سرمایه اقتصادی بر شادی جوانان، فصلنامه راهبرد فرهنگ، شماره ۱۲ و ۱۳.
- رئیسی زاده، میلاد؛ میرفردی، اصغر و حیدری، آرمان(۱۳۹۶): بررسی امید به آینده و ارتباط آن با دینداری و پایگاه اجتماعی و اقتصادی(مورد مطالعه: ساکنان ۱۸ سال و بالاتر شهر یاسوج، فصلنامه علمی - پژوهشی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال ۱۱، شماره ۳.
- سیدمن، استیون (۱۳۹۸): کشاکش آرا در جامعه شناسی، ترجمه هادی جلیلی، چاپ دهم، تهران، نشر نی.
- شعبانی، ناهید؛ رضا دوست، کریم و حسین زاده، علی حسین(۱۳۹۴): بررسی رابطه بین دینداری و سبک زندگی(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- شمس، ثریا؛ هاشیمان، کیانوش و شفیع آبادی، علی رضا(۱۳۸۶): بررسی اثربخشی روش آموزش شوخ طبعی بر ناامیدی و سازگاری اجتماعی دانشجویان افسرده شهر تهران، مجله نوآوری های مدیریت آموزشی، شماره ۹.
- شهبایی اصل، چهارم؛ نواج، عبدالرضا و باقری، معصومه(۱۳۹۵): بررسی رابطه بین محرومیت نسبی و امید به زندگی دانشجویان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- شیرمحمدی، لیلا؛ میکائیلی منیع، فرزانه و زارع، حسین(۱۳۸۹): رابطه سخت رویی، رضایت از زندگی، و امید با عملکرد تحصیلی دانشجویان، فصلنامه علمی - پژوهشی روانشناسی دانشگاه تبریز، سال ۵، شماره ۲۰.
- صفدری ده چشمه، فرانک؛ دلارام، معصومه؛ پروین، ندا؛ خیری، سلیمان؛ فروزنده، نسرین و کاظمیان، افسانه(۱۳۸۶): عوامل مؤثر در پیشرفت تحصیلی دانشجویان از نظر دانشجویان و اساتید دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد در سال ۱۳۸۳، مجله دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد، دوره ۹، شماره ۳.
- صفری شالی، رضا(۱۳۹۶): اصل نگارش طرح تحقیق(پروپزال نویسی)، چاپ دوم، تهران، انتشارات راهبرد پیمایش.
- صفری شالی، رضا و طوافی، پویا(۱۳۹۷): بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، سال ۹، شماره ۳۵.
- عبداللهی، مهرناز(۱۳۸۹): تبیین جامعه شناختی امید به آینده، فصلنامه رشد آموزش علوم اجتماعی، دوره ۱۴، شماره ۲.
- عزیز، علی؛ نبوی، عبدالحسین و رضادوست، کریم(۱۳۹۳): بررسی عوامل جامعه شناختی مؤثر بر سبک زندگی جوانان(مورد مطالعه: جوانان ۱۸ تا ۲۵ سال شهر اهواز)، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- علیزاده اقدم، محمد باقر(۱۳۹۱): بررسی میزان امید به آینده در بین دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن، فصلنامه جامعه شناسی کاربردی، سال ۲۳، شماره ۴.
- فرخ نژاد کشکی، داوود؛ محمدی، اصغر و حقیقتیان، منصور(۱۳۹۷): بررسی عوامل جامعه شناختی مؤثر در امید به آینده حاشیه نشینان تبریز، فصلنامه مطالعات جامعه شناختی شهری، سال ۹، شماره ۲۹.
- فکوهی، ناصر(۱۳۹۳): «انسان دانشگاهی» ایرانی و مشکل زبان، مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره ۸، شماره ۳.

- قدرتی، شفیعه؛ دشتی زاد، سعید؛ افراسیابی، حسین و خوبیاری، فهیمه(۱۳۹۵): عوامل اجتماعی مرتبط با امید جوانان به آینده(مطالعه دانشجویان دانشگاه های شهر یزد)، نشریه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، دوره ۱۵، شماره ۳۱.
- کوزر، لیوئیس (۱۳۹۴): زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناسی: ترجمه محسن ثلاثی، چاپ بیستم، تهران، انتشارات علمی.
- گیتی قریشی، اشرف السادات(۱۳۸۸): سطح امیدواری در دانشجویان سال اول و سال آخر رشته روان شناسی، مجله اندیشه و رفتار، دوره ۳، شماره ۱۲.
- گیدنز، آنتونی(۱۳۸۷): دورکم، ترجمه یوسف اباذری، چاپ دوم، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی.
- محمدی، علی؛ حیدری، محمود جندقی، غلامرضا؛ پوراعتماد، حمیدرضا؛ ملک خسروی، غفار و سعادت مند، نیره السادات(۱۳۸۵): بررسی رابطه عوامل خانوادگی در وضعیت تحصیلی دانش آموزان دوره متوسطه استان قم، فصلنامه خانواده‌پژوهشی، سال ۲، شماره ۷.
- محمدی، قاسم(۱۳۹۱): بررسی رابطه بین ویژگی های شخصیت و امید با بهزیستی روانشناختی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز، پایان نامه کارشناسی رشته راهنمایی و مشاوره، دانشکده روان شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز.
- مصطفایی دولت آبادی، حلیمه؛ رضا دوست، کریم و حسین زاده، علی حسین(۱۳۸۹): بررسی جامعه شناختی عوامل مؤثر بر دینداری دانشجویان(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی دانشگاه شهید چمران اهواز.
- ملتفت، حسین و جاوید، نورمحمد(۱۳۸۶): راهنما و بانک سؤالات امتحانی روش های آماری در روان شناسی و علوم تربیتی، تهران، انتشارات استادی.
- منتظری، علی؛ موسوی، سید جواد؛ امیدواری، سپیده؛ طاووسی، محمود؛ هاشمی، اکرم و رستمی، طاهره(۱۳۹۲): افسردگی در ایران: مرور نظام مند متون پژوهشی، فصلنامه پایش، سال ۱۲، شماره ۶.
- هوشیار، آزاد؛ مومنی، مریم و خواجه نوری، بیژن(۱۳۹۴): بررسی رابطه دینداری و امیدواری اجتماعی در دانش آموزان دختر مقطع متوسطه شهر شیراز، فصلنامه جامعه شناسی کاربردی، سال ۲۶، شماره پیاپی(۵۹)، شماره ۳.
- Furlang, M; You, S; Felix, E; Sharkey, J and Tanigawa, D(2008): Relations among school connectedness, hope, life satisfaction ana bully victization, Psychology in the Schools,45.
- Salik, Madiha; Zhiyong, ZHU and Baocun, LIU (2014): Socioligy of higher education: Acase study of Pakistan, European Journal of Research in Social Sciences, Vol 2, No 3.